

22. számú melléklet

VÁLOGATÁS TARKÓ GÁBOR A MEZŐHEGYES VÁROSI ÚJSÁG HEGYESI NAPOK KÜLÖNSZÁMÁBA ÍRT MUNKÁIBÓL (2005)

Az utolsó majori iskola

(A Mezőhegyes Külsőpereg 47. számú majori iskola múltja és jelene)

A Ménesbirtok számozása szerinti XXIV. iskola 1910 és 1912 között épült. Alapításának dátuma 1912. Az 1920-as években az iskola már a falusi művelődés fellegvára volt széles közösségi és kulturális szerepkörrel. Tudományos, irodalmi és színelőadásokat, kulturális rendezvényeket tartottak itt a lakosság számára. Az iskola kezdetben egy tanítóval működött, de a 30-as évek végén ez már kevésnek bizonyult. 1937-40-ig a 43. majori iskolások is ide jártak, s 1940-ben az iskola túlszűfolttsága miatt rövid ideig szünetelt a tanítás. Összesen 127 tanuló neve szerepel a naplókban. A tanfelügyelőtől kiegészítőt kértek és kaptak **Kálmán János** személyében. Fél évig tanított Külsőperegen, ezt követően megkapta behívóját, s helyette **Gilly Irén** segélydíjas próbaszolgálatos tanítónőt bízta meg az oktatással. A front elvonulása után, 1944. december 1-jén kezdődött el ismét a tanítás, az 1-4. osztályokban, 1945. február 1-jén pedig az 5-6. osztályokban. 1945-ben a gyerekek létszáma mindössze 68 fő volt. **Kálmán Jánosné** tanítónő – aki nem menekült el –, **Tóth Józsefné** tanítónő és **Petrovszki Ilona** oklevél nélküli kiegészítő tanító a nehézségek ellenére végezték a munkát. Például – mint a legtöbb iskolában –, itt is elpusztult a 315 darabból álló iskolai könyvtár. Az 1945/46-os tanévben **Kálmán György** és **Szabó Dénes** tanított az iskolában, utóbbi Németországból tért haza, ahol tragikus körülmények között elveszítette fiát. Megérkezésükkor újabb csapás sújtotta őket – az iskola udvarán lovukat veszítették el, mert összeszürkálták a megvadult méhek.

1946-ban hivatalosan is *kéttanerőssé* lett az iskola. A 45 alsó tagozatos és 26 felső tagozatos diákot a két tanító felváltva tanította ugyanabban a tanteremben. Az 1947/48-as tanévben már két tanterem nyitotta meg kapuit. A kerületvezető lakásából alakítottak ki új termet az alsó tagozat számára, az épületben ugyanakkor egy nevelői lakás, valamint kultúrterem is létesült. Fennállása során 1950-ben járt a legtöbb gyerek az iskolába – összesen 192 fő.

József Attila születésének századik évfordulóján illően szeretnénk megemlékezni alakjáról ebben a kiadványban is. A költő 1937-es Curriculum vitae-jében említi, hogy „...nyáron lakásért és ellátásért tanítottam Mezőhegyesen.” A **Makói Csanád Vezér Főgimnázium** diákja házitanítóként korrepetálást folytatott, illetve nevelőként dolgozott a 47-es majorban. A költő **Früstök Éva** tanítónő éves munkájához járult hozzá – javítóvizsgára készített fel gyerekeket 1921-ben és 1922-ben, a nyári szünidőben (1923-ban valószínűleg csak rövid időt töltött településünkön). Az akkori naplók sajnos elvesztek, így itteni munkájának eredményességét nem vizsgálhatjuk. A költő **József Etelkának** július 30-án Mezőhegyesről írt levelében írja: „Itt én nagyon jól érzem magam eltekintve a fiútól, aki igazán nehéz órákat okoz.” Ezen kívül csupán annyit tudunk meg a majori étellel kapcsolatban, hogy „Meleg van itt is. Napon 57° celsius.” József Attila 1921-ben **Farkas Béla** uradalmi írnok családjánál, a major 72. számú lakóházában lakott. Az írnok a fiát, a harmadik elemista **Zoltánt** taníttatta, ugyanis a tanítónő szigorú volt, nem tett különbséget az „úri gyerekek”, meg a „parasztgyerekek” között. József Attila később **Böszörményi Béla** uradalmi intéző szolgálatában is állt. Idős emberek

visszaemlékezései szerint a fiatal, 16-17 éves költő együtt játszott a majori legényekkel. Bizonyára örömeire szolgált, hogy jó falusi ételeket ehetett az internátusi sovány koszt helyett (bár nővérének arról panaszkodik, hogy alig eszik, mert elfogyott a dohánya). Tanítás után a kommenciós béresekkal beszélgetett, kora hajnalban kiment velük a határba, beült velük a kocsiba, de főleg a major kovácsműhelyében szeretett tartózkodni. Jól érezte magát Külsőperegen. Részben az itt szerzett élményei, tapasztalatai tették hitelessé a cselédsors, a paraszti világ megjelenítését költészetében. Az irodalomtörténészek szerint főleg szonettekét írt Mezőhegyesen, valamint **Gebe Mártának** ajánlott szerelmes verseket. Neki címezte például Tavaszi ének című versét 1922. június 18-án. A költő itt tartózkodásával kapcsolatban számos történet létezik, ám ezeket kritikával kell kezelnünk. Mint **Szabó Mihály** megjegyzi: „...az európai hírű költő halála után Mezőhegyes is kitermeli a maga legendáit.”

Az 50-es évek végére az iskolába járó gyerekek létszáma száz alá süllyedt, de a 60-as években végig száz fő körül ingadozott. A nagy tantermet „megfelezték”, két termet alakítottak ki a kisebb létszámnak megfelelően. A korszak kiemelkedő tanár-egyénisége **Nagy Zoltánné Páll Margit** volt, aki 1953-65-ig tanított itt, s 1995-ben gyémántdiplomát kapott. Az 50-es években két gyakorlóéves tanító is dolgozott az iskolában. A létszámadatokban drasztikus csökkenés a 70-es években következett be, s 1974-től már csak alsó tagozat működött a 47. számú majorban. 1970-ben még 63, 1980-ban viszont már csak 21 diákja volt az iskolának. Az utolsó tanév 1984-ben kezdődött, mindössze 9 kisdíakkal, s a harmadik évfolyamon senki sem tanult. 1985-ben a „körzetesítéssel” az oktatás megszűnt. Mezőhegyesen 1983-ban nyitotta meg kapuit a **József Attila Általános Művelődési Központ**, mely Békés megye egyik legnagyobb és legmodernebb művelődési intézménye. A központi épületben átadott szaktantermek váltak a felső tagozatos oktatás színterévé. Az alsós diákok tantermei maradtak a „régis iskolában”, mely 1923-tól adott otthont településünk alapfokú oktatásának. A központi iskola ezt megelőzően kórház volt, ma pedig **Mezőhegyes Város Helytörténeti Gyűjteményének** ad otthont. Napjainkban a város alapfokú oktatását ellátó **József Attila Általános Művelődési Központ** saját gépjárművekkel szervezi meg a majori gyerekek óvodába járását. Az intézmény 1975-től a külterületi általános iskolás gyerekek számára a fő épület szomszédságában 100 férőhelyes Diákotthont és 500 adagos konyhát tart fenn.

Tíz év elteltével a 47. számú majori iskola épülete az enyészeté lett. A tanítói lakást átalakították. Két család kapott benne helyet, s nem volt köztük pedagógus. **Balanyi Miklós**, nyugalmazott tanár több mint negyedszázadnyi időt tanított majori iskolákban – köztük 1949-1951-ig Külsőperegen is. *Lámpások voltak...* címmel megírta a majori iskolák történetét. 1995-ben felkereste a 47. számú majori iskolát, s a következőket írta: „Elhanyagolt, siralmas képet mutatott 1995 nyarán ottjártamkor az iskola... A szél megbontotta a tetőt, a tanítói kertre nem lehetett ráismerni. Láttam virágkorában is az iskolát, hiszen laktam benne és tanítottam is itt. Élet volt itt akkor és rend.”

Mára a 47. számú majori iskola – a Mezőhegyesen egykor létezett 14 majori iskola közül egyetlenként – visszanyerte régi fényét és – részben – funkcióját. **Mezőhegyes Város Önkormányzata önerőből valósította meg az iskola teljes felújítását.** A munkálatok **2002-ben** zajlottak, a helyi **Városellátó Szervezet** részvételével. Az épület egykori tantermében iskolamúzeum kapott helyet, mely leginkább a 20. század eleji állapotokat tükrözi. A kiállítás berendezésében **Balanyi Miklós** nyugalmazott tanárnak és **Hollós László** tanárnak volt nagy szerepe. A másik terem *Aranykalászos gazdák*, mezőgazdasági vállalkozók klubjának, valamint egyházi foglalkozású személyek időszakos rendezvényeinek ad otthont. Az egykori tanítói

lakás jelenleg üresen áll, s az iskolához tartozó földterület is kihasználatlan. A fenntartó **József Attila Általános Művelődési Központ** pedagógusai mint a majori tanítók utódai tisztelettel tekintenek a nagy elődök tevékenységére. *Az utolsó mezőhegyesi majori iskola látogatható, a látogatóknak, csoportoknak az ÁMK telefonszámán előzetesen be kell jelentkezniük. Az iskolamúzeum megtekintésén túlmenően csoportok számára rendhagyó tanórákon való részvétel is lehetséges. (Tel.: (68) 466 103, (68) 466 104, Fax: (68) 467 932). Az intézmény munkatársai szeretettel várnak minden érdeklődőt!*

Az iskola és a major talán nem csak a természeti környezet szépségével, s az iskolamúzeummal járulhatna hozzá Mezőhegyes turizmusához. **Balanyi Miklós** tanár úr visszaemlékezései szerint a közelben értékes források is megtalálhatóak: „Érdekességként említem meg az öreg iskola pumpás kútját, amely jéghideg vizet adott, de mást is. Mosakodáshoz bekészítettük este a vizet **Krcsméri Pista** barátommal mosdótálakba. Reggelre a konyhát olyan jóidillat árasztotta el, mintha kórházban járnánk (jódos víz volt).

Hordta a település népe az akkori futballpálya szélén lévő kútból is a vizet. Ennek fluortartalma volt. Ez tette olyan egészségessé a gyermekek fogazatát, hogy az akkoriban (a 40-es, 50-es évek fordulóján) évente iskolákat felkereső autóbuzos iskolafogászat orvosa nem győzte csodálni, milyen jó fogazattal bírnak az itt lévő gyermekek.

Amikor a Gazdasági Vasút járatát Battonya felé is megindították, a mozdony számára vízfelvevő helynek jelölték ki az iskola kútját. Tisztító, mélyítő fúrást végeztek rajta, aminek „eredménye” lett, hogy a jódos hatás megszűnt. A másik kút is felszámolódott a dohány szárító melletti földön. Egyszer talán valakinek eszébe juthatna újra fúrni a kutat, és vizét palackozni.”

Egy olyan korban és környezetben, ahol az emberi kapcsolatok ápolására is volt idő, amikor a gyerekek a szüleik után tanítóiktól kapták a legtöbbet, s a szülők viszonya is más volt az iskolához, a diákok télen sokszor a hóban gyalogolva tették meg a kilométereket az iskoláig. „Szorgalomból, kitartásból, tisztelettudásból és még sok másból csillagos ötösre vizsgáztak azok a majori gyerekek”. Ma mindez emlék csupán, de az iskolához vezető hosszú bekötőút tölgyfái közt ma is úgy hallatszik, mintha távoli szél hozná magával a reggeli kisvasút zakatolását.

Tarkó Gábor történész, tanár

Felhasznált irodalom:

- Balanyi Miklós: Lámpások voltak... Mezőhegyes Város Önkormányzata, Mezőhegyes, 1996.
Szabó Mihály: József Attila Mezőhegyesen. Mezőhegyesi Kalendárium 1996. Város- és Környezetvédő Egyesület, Mezőhegyes, 1996.
Takács László: Négy Állomás József Attila életútján. A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 15. Battonya–Békéscsaba–Mezőhegyes, 1990.
Adatok közléséért köszönet illeti meg **Balanyi Miklós** nyugalmazott tanárt és **Hollós László** tanárt

Pfiffner Paulina, „a magyar szabadság amazonja”

„A magyar szabadságért vívott harcokban helyt álló mezőhegyesi katonák leghíresebbje furcsa módon nem férfi, hanem egy fiatal nő: Pfiffner Paulina. Életrajzához Mogyoróssy Jánosnak, a Békés megyei Nyilvános Múzeum igazgatójának 1887-ben, Aradon megjelent munkájához kell visszatérni. Ez az írás magán viseli a 19. század második felére jellemző *romantikus történetírás* jegyeit, ezért számos momentumot kritikával kell kezelni. Mivel jelen munka nem szigorú értelemben vett történelmi tanulmány, helyes, ha Paulina megmarad az olvasó előtt annak, aki - egy kivételes hősnek, kinek cselekedeteire szívesen emlékszik az utókor. Hogy ezen cselekedetek sorában melyek a valós elemek, s melyek a hősokeket általában övező legendák és szóbeszéddek, újabb kutatásoknak kell különválasztaniuk.

Pfiffner Paulina 1825. január 19-én, Mezőhegyesen született. Édesapja - az olasz származású Pfiffner Félix - főhadnagyként szolgált a méntelepen. Édesanyját - az olasz-német és lengyel származású Müller Teréziát -, 10 éves korában elvesztette. Édesanyja halála után apja és annak katonatársai voltak Paulina családja, így nem csoda, hogy már kislány korában is a férfias szórakozások voltak a kedvencei. Mogyoróssy János így ír erről: „...önfejű, gyakran engedetlen [volt] és női foglalkozásokról tudni sem akart; egész nap kardot, puskát faragott, s atyja hon nem létében levette annak vadászfegyvereit, kiment a kertbe madarakra lödözni...”, vagy „...kiment a legközelebbi méneshöz, s felülvén a még hátán senkit sem hordozott szilaj csikóra, addig-addig nyargalt a pusztán, míg lovas és ló egyaránt ki nem fáradt”. A kislány lelőtte a fecskét röptében, ám az ifjú hölgyet már nem csak célzótudománya tette ismertté az egész környéken. Vadászöltönyében, fején tollas zöld kalappal is olyan csinos volt, hogy gróf Hardegg Henrik tábornok, az akkori ménesintézeti főparancsnok minden évben elvárta híres mezőhegyesi vadászataira.

Paulinát egy életre szóló szerelem fűzte a magyar Alföldre, s élénk érdeklődést tanúsított a magyar történelem iránt. A történelmi tárgyú könyvek mellett rendszeresen olvasta Kossuth Pesti Naplóját és a Pesti Divatlapot. Németül csak ritkán beszélt, s még öltözködésében is igyekezett magyar nővé alakítani magát.

Pfiffner Félix magányát enyhítendő gyakran hívta meg otthonába tisztársait. A magyarokat rajongásig szerető lányára tekintettel próbálta az estélyekről száműzni a politikát, mely többnyire a magyar nemzet rágalmozásából állt. A társasághoz tartozott egy bécsi származású katonatorvos is, aki borozgatás közben olyan messzire ment, hogy kijelentette, meghalni sem akar ebben az országban, de ha mégis itt érné a végzet, testét vigyék ki innen. Paulina a mellékszobából hallotta az orvos szavait, kipirult arccal lépett elő, s az egész társaságot szigorú hangon rendreutasította. Figyelmeztette az orvost, hogy „aljas szenvedélyét... mérsékelje”, különben párbajra hívja. Három hónappal később Pfiffner Félixet áthelyezték Olhowczebe, Galíciába. Hasztalan volt az apa minden próbálkozása, Paulina nem követte őt új állomáshelyére, hanem nővéréhez költözött, majd rövidesen Pestre utazott.

Pár évre elszegődött a Nemzeti Színházhoz tanoncnak. Fellépései nem hoztak számára sikert, mégis hamarosan mindenkit megtévesztett maga körül színészi tehetségével. Férfi ruhát öltött, s nevét Ligeti Károlyra változtatta. „Ismerve a nők gyöngé oldalát, különös kedvet talált azok elámításában”, s hódításait nem egyszer anyagi helyzetének javítására használta fel. Erdélybe a vidéki társulat tagjaként került, s a szabadságharc kezdetén a Bécsi Egyetemi Legióba jelentkezett. Itt a német volt a vezényleti nyelv, viszont nem kellett tartania attól, hogy bárki ismerőssel találkozik. A toborzó bizottság a *fiatalembert* kérésére orvosi vizsgálat nélkül avatta fel. A felavatási díjról lemondott a századában legelőször eleső katona családjának javára.

Károly-Paulina Bem seregeiben teljesített szolgálatot, s harcolt az erdélyi hadjáratban. A szolgálat megkezdését követően két héttel tizedessé, ahhoz egy hónapra pedig őrmesterré lépett elő. 1848 novemberében súlyosan megsebesítette egy kartács. Eszméletlenül került kórházba, s mikor magához tért, sebei már el voltak látva. Úrrá lett rajta a rettegés, hogy titkát leleplezték. Regénybe illő esemény, hogy Paulina sebeit állítólag éppen az az orvos látta el, akit annak idején Mezőhegyesen halálosan megfenyegetett. Az önmagával meghasonlott tiszt Mezőhegyesen kilépett állomásából, s Pesten belépett a Bécsi Egyetemi Legióba. A hadi kórházban esküt tett, hogy nem fed fel a lány titkát, s esküjét meg is tartotta. Paulina decemberben felépülését követően kitüntetést és hadnagyi rangot kapott.

1849. január 5-én a borgói hegyekben zajló tihucai csatában elfogták. Vállán lőtt sebbel került a nagyszebeni kórházba. Három nap után képtelen volt elviselni az ápolók és az orvosok durvaságát, s vallomásra jelentkezett. Egyenesen báró Puchner Antal lovassági tábornok, az osztrák hadsereg erdélyi főparancsnoka elé került, aki előtt felfedte kilétét. Szót emelt a sebesült hadifoglyokat ért bánásmód miatt. Puchner méltányolta a fiatal nő merész kiállását, és Paulina jelenlétében utasította rendre a kórház főorvosát, sőt bocsánatkérésre szólította fel. Miután fény derült arra is, hogy császári főtiszt leánya, egy őrmesteri járőr kíséretében szállította őt Galíciába. Híre előtte járt, s mire elérkezett a lengyel határhoz, már előkelő fogatok, ajándékok és ünneplő tömeg várta. Az egyik faluban megkísérelték kiszabadítani, s szándékuktól csak kérésére álltak el. Lovinszky grófnő társaságában érkezett meg apja állomáshelyére. Lengyelországban a hősként ünnepelt Paulina ideje java részét azzal töltötte, hogy a lengyel nemesek meghívásának eleget tett. Kivételesen jó barátságba került korábbi útitársával. Lovinszky grófnővel, kinek édesapja, Dornyczky herceg az 1830 novemberi lengyel forradalomban esett el, s ezért különösen lelkesedett a magyar ügyért. Augusztus 18-án Lembergben a Csernevicz család kastélyában értesült a szabadságharc bukásáról. Szótlanul és hosszú ideig gyászolta hazáját. Fájdalma később sem enyhült, mikor egymást érték a nyugtalanító hírek Haynau intézkedéseiről.

„A hazaszeretet pedig azon időben bűn volt, s így leányaért bűnhődött az ősz apa”. Pffifner Félix hamarosan parancsot kapott, hogy adja be lemondását, s kérje nyugdíjazását. 1851 szeptemberében Paulina hazatért apjával Magyarországra. Nővérénél Pécskán szálltak meg. Hogy szegény sorsú, idős édesapját gondozhassa, Paulina ismét férfiruhát öltött. Ezúttal elhunyt öccsének, Kálmánnak adta ki magát, akire nagyon hasonlított. Másik fivére, Pffifner István honvéd hadnagy Péterváradon harcolt a vár feladásáig. Pffifner István (született 1829. december 26-án Mezőhegyesen, halálának ideje és helye ismeretlen) a szatmári katonai nevelőintézetben végzett. 1847-től hadfi, 1848. július 14-től őrzető a 39. gyalogezredben. Nőtlen. Júliustól ezredével a szerb felkelők ellen harcol. Októberben csatlakozik a honvéd-sereghez és tizedes lesz. 1849 júliusától hadnagy ezrede 2. zászlóaljánál (115. honvédszászlóalj) Péterváradon.

1851 őszén Paulina sógora mellett ügyvédsegédként dolgozott, majd Almáson, később Apácán segédjegyző lett. Ebben az időben egy aradi csendőrtiszt már nyomozást vezetett a kézre kerítésére. Valószínűleg egy Erdélyből menekült Fanni nevű asszony tett ellene feljelentést bosszúból. Paulina olyan messzire ment a vele való flörtölésben, hogy a leánykérést csak kiléte felfedésével kerülhette el. Napjai félelemben teltek. Utoljára Medgyesen lelt menedékre Halmay József ispán, kincstári gazdatisztnél. A birtokon tartózkodott Somogyi Nina nevű barátnője, aki Somogyi Endre néven szintén harcolt Erdélyben Nagyszeben alatt. A hannoveri származású Wenden igazgató látván Paulina szép, férfias írását, kinevezte írnokává. Úgy tűnt, élete végre rendeződik: kiemelt fizetést kapott, s előmenetele hosszú távon biztosítva volt.

Az idill nem tartott sokáig. A Halmay házból egy csendőr tizedes kísérté Gyulára, ahol a megyei fogházba került. Halmay már másnap utána ment, s mert kezességet vállalt érte, Kosztka Károly megyei főmérnök házában várhatta Paulina a kihallgatást. Tutzinger Károly hallgatta ki mint lengyel emigráns bujtogatót. Miután édesapját megnevezte, s Wenden igazgató közben járt az érdekében, a kapitány ígéretet tett, hogy szabadon bocsátják. Ehhez csak atyja tanúvallomására volt szükség. Az agg Pfiffner Félix heves vitába bonyolódott a kihallgatáson, s végül bevallotta, hogy Kálmán fia leány, s hogy Paulina a valódi neve. Azt nyilatkozta, hogy azért jár férfi ruhában, mert szép írása lévén nem akart terhére lenni, s írnofi pályát választott. Tutzinger elrendelte, hogy a foglyot orvosi vizsgálatnak vessék alá, s ha valóban leány, öltöfön női ruhát, s bocsássák szabadon. Pfiffner Félix ezután az őrszobában várakozó lányához ment, s beszámolt neki az ítéletről, s hogy egy orvos hamarosan megvizsgálja. Paulinát rövidesen átkísérték a laktanyába. Mivel az eljárás ettől kezdve formaság volt csupán, őrei egyedül hagyták egy szobában, mondván a katonaoorvos rögtön itt lesz. A szoba falán lőfegyverek voltak felakasztva. Paulina leakasztott egy karabélyt, valahogyan megtöltötte, majd szíven lőtte magát. A megyei kórházban három napig lebegett élet és halál között. Tormásy Lajos főorvos nem tudta megmenteni, 1853. szeptember 29-én meghalt.

Testét komisz koporsóban vitték ki a laktanyából. Szeptember 30-án Rázel József plébános és Tonthi prépost temették el a „vári országútba eső” sírkertet keletről határoló árokba. Somogyi Nina egy jegenyefát ültetett Paulina névtelen sírja fölé, mely még az 1880-as években is zöldellt. 1887-ben tetteihez méltó emlékművet emelt számára Gyula városa.”

/Részlet **Tarkó Gábor** „Menedéke volt a szökevényeknek, s börtöne a hazafiaknak Mezőhegyes 1848-49-ben” című könyvéből/

In Memoriam Fekete István

Ifj. Fekete István 1922. február 20-án született Szegeden. Református vallású szülei, Fekete István és Harmati Terézia Gyomán éltek. Házasságuk megromlott; válásukat követően Ifj. Fekete István az édesanyjával Miskolcra költözött. Itt végezte el a polgári iskolát, majd 14 éves korától kiskatoná lett Mezőhegyesen. Később állami díjnokként dolgozott a Mezőhegyesi Magyar Királyi Állami Ménesbirtok Törzskönyvi Hivatalában. Lelkes amatőrként, mégis művészi igénnyel fotózta le városunk építészeti kincseit, a mezőhegyesi tájat, a csinos lányokat és az itt élők mindennapjait, a gazdaságban zajló munkát és a gépeket, a birtokon nevelt állatokat. A két világháború közti békeidők szelleme és Fekete István városunk iránti szeretete került az általa összeállított két albumba.

A második világháború végén, a német megszállás idején behívót kapott. A mezőhegyesi jószágigazgató egy ideig késleltetni tudta bevonulását, mint fogalmaz, Fekete István *„a Mezőhegyesről kimentett állatok kíséretével és elhelyezésével kapcsolatos hivatalos kiküldetése miatt, katonai bevonulásának nem tudott eddig eleget tenni”*. Végül 1944. november 4-én elhagyta szolgálati helyét, a Tolna vármegyei Iregszemcsét, s bevonulási helyére utazott. A Németországba áttelepített 91/II. zászlóalj 6. század IV. szakaszában szolgált mint honvéd, Sopronnál hagyta el az országot 1945. január 27-én. Mezőhegyesi katonatársairól jegyzetfüzetében emlékezett meg. Együtt szolgált Duska Andrással, Moros Lászlóval, Kovács Jánossal, Rohár Istvánnal és Varga Jánossal. 1945. május 7-től Hundborgban állomásoztak. Fekete István 1945. november 23-án munkaszolgálatosként Dániába került, a *bocholti 2. munkaszolgálatos „D” lágerbe*. Itt is értékes feljegyzéseket készített; például listát írt a mezőhegyesiekről, akik osztoztak sorsában. 1945-1946 telén, Bocholtban csodálatos verseket is írt jegyzetfüzetébe, melyek honvágyról és hazaszeretetről szólnak.

A háborút követően a hazaút is viszontagságos volt Fekete István számára – a dániai Herningnél felrobbantották a vasúti szerelvényt, amelyen a katonákat szállították. Sok társától kellett búcsút vennie a herningi temetőben. 1946. szeptember 11-én végül hazatért, majd mint első osztályú minősített irodasegédtsízt tovább szolgált Mezőhegyesen. Dr. Hegedűs Gyula földművelésügyi miniszteri tanácsos *„szolgálati érdekből”* 1947. november 13-án áthelyezte Békéscsabára, a Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomáshoz. Az Élelmiszeripari Minőségvizsgáló Intézetben élelmiszerekkel, a Kossuth téri épületben földvizsgálattal is foglalkozott. Innen ment nyugdíjba 1978-ban. Később sem szakította meg a kapcsolatot mezőhegyesi ismerőseivel, több alkalommal tett látogatást városunkban. Találkozott egykori katonatársaival, barátaival, így Id. Csanádi Istvánnal is. Fekete István 1994. március 21-én hunyt el Békéscsabán. Mezőhegyes Város közönsége nevében ez úton is köszönetet mondok Fekete István özvegyének, Fekete Istvánné Erzsike néninek, aki férje értékes fotóit, városunkkal kapcsolatos feljegyzéseit a múzeumnak adományozta. Értékes történelmi források, egy kor lenyomatai, egyben egy teljes életet élt, értékes ember hagyatékai, melyeket igyekszünk méltó környezetben bemutatni és megőrizni az utókor számára.

Tarkó Gábor történész, tanár

Tények és talányok - alagútrendszer Mezőhegyes alatt

Városunk lakóit manapság egyre inkább foglalkoztatja a mezőhegyesi alagútrendszer. Létezik-e egyáltalán? Ha létezik, mi az igazság vele kapcsolatban? Milyen céllal és mikor építették?

Az alagútrendszer kétségkívül létezik, s bár jelenleg nem élvez védeltséget, szerves része Ómezőhegyes, és a ménesosztály építészetének.

Buda visszafoglalását (1686) követően az előrenyomuló császári seregek lendülete megtört néhány török erősség falainál. Végül a Temesvárról támogatót Gyula és Várad is elesett, s 1699-ben megkötötték a karlócai békét. A Marostól északra fekvő területek ismét a császár birtokának számítottak. Bár I. Lipót (1657-1705) seregei már ekkor több sikeres ütközetet vívtak a Temesközben, ez a terület hivatalosan török kézen maradt egészen az 1718-as pozsareváci béke megkötéséig. A Temesközben zajló huzavona is hozzájárult ahhoz, hogy a császáriak szemében ez a béke sem tűnt örökösnek. Abban az időben a császárok tanácsadói még nem látták, hogy a Török Birodalom felett eljárt az idő, s nem lehetett tudni, hogy a hadiszerecske fordulásával a török visszatér-e, vagy sem. A császári hadmérnökök állítólag egy a Tiszántúl jelentős részét, sőt a Bácskát és a Bánátot is behálózó alagútrendszert terveztek. A császári hadvezetés a Bánátot mintegy hetven évre hadművelési területté nyilvánította. Csak a katonaság dolgozhatott itt, s az elpusztított vidékre meg sem próbálták visszatelepíteni a civil lakosságot. Ekkor épülhetett fel az alagútrendszer vidékünkön is. Méreteire jellemző, hogy egyik főága Aradtól egészen Debrecenig húzódott. Ha a török ismét betette volna a lábát a területre, az alagutakon át egész császári seregeket lehetett volna az ellenség hátába juttatni. Sokak szerint mese az egész, s ez az alagút soha nem készült el. A mezőhegyesi alagútrendszer sajátosságait vizsgálva mégis több tényező alátámasztja a leírtakat:

1. Az alagútrendszerben talált pénzérmék közt a ménes alapítása előtti veretek találhatóak (ez önmagában nem jelenti, hogy az alagút ilyen korú lenne – hiszen a legtöbb előkerült pénzérme II. József (1780-1790) korából való. Ide kívánczik még az a régészeti alapelv, hogy különböző korú leletegyüttesben mindig a legfiatalabb lelet keltez. Ha például találunk egy lelakatolt pénzesládát római pénzekkel, Mátyás király pénzeivel és Mária Terézia korabeli pénzekkel, ez azt jelenti, hogy a ládikát Mária Terézia uralkodásának idején (vagy később) rejtették el).

2. Az alagútrendszer nem csak Mezőhegyes alatt van kiépítve, hanem több irányban, például Csanádpalota felé, túlnyúlik a város belterületének határain. Igen valószínű, hogy az alagutak a jelentősebb majorokba is kiépültek (a 73-as majorban például létezik lejárata).

3. Az alagútrendszer szerkezetét vizsgálva valóban találunk olyan megoldásokat, melyek a katonaság földalatti közlekedését látszanak biztosítani. Például a Gluzek-féle gőzmalom alatti alagútrész csaknem 6 m magas volt, szélességét tekintve pedig egy lovas-kocsi is elhaladhatott benne. A mára elfalazott lejárata is ennek megfelelően volt kialakítva, ezen kívül az is érdekes, hogy a malomkövek is a talajszint alatt helyezkedtek el. A lefalazott alagút innen a mai Kossuth utca felé, a pekeráj (sütőde) irányába tart. Miért volt szükség óriási munka és anyagi áldozat árán levinni a föld alá a kenyérfeldolgozást egészen a gabona őrlésétől a sütésig, hacsak azért nem, mert titokban akarták folytatni?

Az alagút módszeres kutatása előtt számos kérdésben még nem lehet állást foglalni, mégis már most számos tényező szól az ellen, hogy az alagutak még a ménes alapítása előtt épültek volna:

1. Az alagutak a legfontosabb középületek (a Szent György templom, a kórház, stb) és a méneskari épületek alatt találhatóak. Mivel ezek az épületek mind építészeti stílusukat, mind a településképet tekintve szigorú rend szerint épültek, nem lehetséges, hogy *ráépítették* őket egy már meglévő alagútrendszerre... (Az persze lehetséges, hogy a felépülő ménest „bekap-csolták” a korábban már létező alagútrendszerbe – ennek a kérdésnek az eldöntéséhez össze kellene hasonlítani a mezőhegyesi alagutakat a város határán túlnyúló járatokkal.)

2. A méneskar épületei alatt húzódó alagutak építéséhez felhasznált téglák hasonló típusúak, vagy megegyeznek az épületek tégláival. Főleg aradi és makói téglákról van szó – ezek alkotják az alagutak oldalfalát és boltozott mennyezetét. Az alagutak padlója döngölt földpadló volt.

3. A belterületen húzódó alagutak nem lehetnek egykorúak. A legkorábbi, Ómezőn található épületek alatt is ott találjuk az alagutakat, megvannak a XVIII-XIX. század fordulóján épült méneskari és gazdasági épületek alatt is, de járat vezet például a Szent György templom és a kórház alatt is, mely épületek csak az 1840-es években épültek.

Mindent egybevetve az alagútrendszer Mezőhegyes kiváltságos helyzetének újabb eleme, s további kutatásoknak kell eldönteniük, hogy valójában miért is építették. Az alagutak az erózió hatására, vagy földmunkák során sok helyütt beomlottak. Esetenként szándékosan temették be (mint például a kórház, a mai múzeum közelében, nehogy beleessenek a gyerekek), s a központi épületekben módszeresen elfalazták a lejárásokat. Miért volt erre szükség? A Szent György templom előterében egy gesztenyefa egyszerűen kidőlt – gyökerének jelentős részén nem volt föld. Két éve fedeztük fel az alagút egy újabb szakaszát a „Fanti Cukrászda” mellett épülő új társasház építésekor. Az alagút a ház hosszanti tengelyével párhuzamosan haladt, jól kivehető volt a boltív, ám húsz cm-re tőle már földbe ütköztünk – a járat szinte teljesen fel volt töltve. A vizsgálatokhoz fontos téglákat emeltünk ki csupán.

Számos kérdés vár válaszra. Az alagút kutatását évek óta folytató **Dr. Vitay János**, **Hollós László** és a magam kezdeményezésére hamarosan lehetővé válik az alagútrendszer módszeres kutatása. **Antonio Rosario** portugál építész, az ICOMOS tagja Mezőhegyest mint a Világörökség cím várományosát tekintette meg. Bár nem védett objektum, bemutattam neki az alagútrendszer egy szakaszát is, melyről elragadtatással beszélt. **Dr. Szatmári Imre**, békés megyei múzeumigazgató is megtekintette az alagút egy szakaszát, s támogatásáról biztosította a várost. Már folytattunk tárgyalásokat az Országos Műemlékvédelmi Hivatal területi szervezetével, hogy engedélyt szerezzünk a védett épületekben történő esetleges falbontásokhoz. A kutatás mielőbbi megkezdésére azért van szükség, mert - főleg az idős emberek közül - sokan jártak lenn az alagutakban. Számtalan értékes tárgyat találtak odalent, ám ezekről mára még egy valamirevaló rajz, vagy leírás sem maradt. A fellelhető tárgyi emlékek megóvása közös feladatunk. Mezőhegyes Város Helytörténeti Gyűjteményében jelenleg sajnos csak az Újkaszárnya alatti egykori fogdában talált pénzeket tudjuk bemutatni (valószínűleg ide is elér az alagútrendszer egyik ága), de hogy mi minden került még elő, a kedves látogató megtudhatja a múzeumban olvasható interjúk szövegéből. Sok érdekességet, az alagutakra vonatkozó információt találunk ezekben az elbeszélésekben, visszaemlékezésekben, melyeket Dr. Vitay János rögzített és gyűjtött egybe az évek során. Közre adjuk azt az általa készített térképet is, mely az alagutak bejárható, illetve feltételezett vonalát jelöli. **Ez úton is köszönetet mondunk Dr. Vitay Jánosnak az alagutakkal kapcsolatban végzett kutatómunkájáért és segítségéért.**